

Jüneýt han Türkmensährada

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025
Jüneýt han Türkmensährada

DEMIRGAZYK TÜRKMENISTANDA JÜNEÝT HANYŇ ÝOLBAŞÇYLYGYNDA RUS BASYBALYJYLARYNA GARŞY GÖREŞLER

Jüneýt hanyň 60 ýyllyk göreş ýoluna syn!

JÜNEÝT HAN TÜRKMENSÄHRADA

«Asmanyňdan aýyrpalan uçar,
Köçeleňden awtomobil geçer,
Milletiň Eýrana gaçar
Boş galar Leninniň ýurdy.»

Afan şahyr-Jergelan

1927-nji ýylyň oktoberinde Jüneýt hanyň Garagumda bolşewiklere garşy alyp baran giň möçberli göreşi, onuň soňky söweşi hasaplanýar. Şyhym Sülgünüň ýolbaşçylygynda Eýrandaky Türkmenleriň arasyна iberilen topar, ol ýerden hoş habar bilen dolanyp, Jüneýt hanyň Türkmensähra baryp biljekdigiňi aýdýar. Han 1928-nji ýylyň iýun aýynyň ahyrynda 600 sany atlysy bilen Sumbar hem-de Etrek derýalarynyň çatyşýan jülgesindäky Çat serhet postynyň golaýyndaky Ygdir olum-Towşangyr geçelgesinden Eýrana/Türkmensähra aşyp, Egri_bogazyň üsti bilen Narly dag jülgesinde, «Gökçe» daga arka berip mesgen tutýar[1].

Hanyň, Türkmensähera geçendigi baradaky habar eýýam Eýranyň, Türkiýäniň we bosgunlar tarapyndan neşir edilýän metbugatda çap edilýär. Bu barada «Yeňi Turkestan» gazetinde şu aşakdaky habar ýerleşdirilipdir:

**Jüneýt hanyň Eýranyň Astrabat welaýtyna sygynandygy hakda
«Yeňi Turkestan» neşriniň habary. 1928-nji ýyl. Sentýaber aýy.
2-nji ýyl. 2-3 sanlary.**

«Jüneýt han. Türkmen ilinde rus istilasyna/ basybaljylygyna

garşıy mujadilesi/göreşi 10 sene/ýyl dowam eden Jüneýt hanyň soňky aylarda alty ýüz suwary /atly esgerleri ile/bile Eýranyň Astrabad welaýatyna iltja etdigi /sygynandygy habar alynmyşdyr. »

Etrek-Gürgen Türkmenleri, öz erkinlik ugrundaky göreşlerini baryp 1916-nji ýyldan başlap, 1924-nji ýylda jemhuriyet düzgünini gurmagyny başarypdylar. Yöne merkezi hökümet Türkmenleriň bu göreşiniň Eýranda ýasaýan beýleki halklara-da görelde bolmagyndan howatyr edip, 1925-nji ýylyň oktoberinde Türkmenleriň göreşini basyp ýatyrdy we ýolbaşçylaryny gyrdy. Yöne Türkmen partizanlarynyň şol sanda Nepes serdaryň we Annageldi hajyň baştutanlygyndaky degdim-gaçdym urşlar 1928-nji ýyla çenli dowam edýär. hökümet hile we aldaw ýoly bilen Annageldi serdary öldürdýär. Şondan soňra Türkmen atylarynyň bir bölegine Annageldiň ogly Çopan serdar baştutanlyk edýär, ol öz atylaryny Türkmensähranyň jümmüşine, Türkmenistan bilen serhet_ýaka daglyk ýerlerine çekýär. Türkmen ýolbaşçylylary Jüneýt hany kümmet howuzyň gaýrasynda, Egri bogazda garşıy alýarlar. Astrabad welaýatynyň harby komandiri serheň Häkimi, Jüneýt hanyň gelmegi bilen Türkmensähraly Türkmenleriň gaýtadan aýaga galmagyndan bynjalyk bolup, Türkmenlere haýbat atmak maksady bilen harby uçary obalaryň üstünden pesejik ýerden uçurýar, ol soňra aldawa, mekire baş urup, hökümete wepaly Türkmenlerden; Mämet ahun Jürjany we Merjan han ýalylardan peýdalanyp, Eýran hökümetine boýun bolmaga hem ýaraglaryny bermäge yrmak üçin Jüneýt hanyň ýanyna iberýär. Bu duşuşyk we Jüneýt han bilen geçirgen gepleşigi hakynda şol wagtyň özünde Türkmenleriň adyndan Eýranyň mejlisinde wekil bolan, Mämed ahun Jürjany bir çykyşynda mejlisin tribunasından şeýle diýpdi:

چنانکە قبال امتحان خود را بدولت و ملت دادم و چند مرتبه اسلحه...»
گرفته و کارهای برجسته را انجام دادمکه بیک دو قسمت آنرا برای استحضار بسمع اولیاى دولت و نمايندگان ملت مريساند. در موقع اغتشاشو جنگ جنید خان حسب االمر اعليج رضت ساپق، مرحوم تيمور تاش وزير دربار وقت به بنده دستور دادندرش بر ط آنکه بفرماندها يكمك فکرى فرمانده تىپ و قلع و قمع جنید خان بدشتىگرگان بروى. عرضكردم بشما هم و كيلىگرگان تىپ دستور فرمائىدكه نظريات بنده هم دخيل باشد

بعد قبول فرمودند و)آقای فلسف رهستید گوش بدھید (بفرمانده تیپ هم آنطور که الزم بود دستور دادند. سپس موقع زمستان در هوای رسد با هزاران مشقت و زحمت زیاد وارد گنبد کاوس شدم دیدم فرمانده تیپ کلیه روسای ایالت را احضار کرده بتصور اینکه آنها با آدمهای جنید که بمبان ایالت آمده مردم را غارت یم کردند همدست یم باشد میخواستند تحت نظر بگریند. بنده بفرمانده تیپکه جناب آقای رستیپ زاهدی با ایشان اسلحه بدھید من خودم ضامن یم شومربودند عرضکردم که خوب است عوض تحت نظرگرفت نماند که اینها مسلح شدن یکنفر از عمال و آدمهای جنید خان باقیه وق . تکه با آنها اسلحه دادند ده روز طولی ایشان هم تقاضای بنده را قبول فرمودند از آن ساع نکشید که جنید و اتباعش فراری و با فغانستان رفتند و همتر طور در دوره هشتم وکیل نبودم یک اغتشاش در دشت بعمل آمد. آقای رسهنگ حکیم که فرمانده تیپ و حکومت نظامیم بودند بنده را خواسته و فرمودند که بدون اینکه یی بلند شود بچه وسیله باید رفع این اغتشاشکرد ورسو صدا اظهار کردم قشون کشیدن و رس و صدا بلند میشود بعالوه خسارت زیاد وارد میشود با یس ت که بیک عده تراکمه اسلحهشدن گذشته از آنکه طوالی ررسار را تعقیبکنندکه به ارسع وقت نتیجه حاصل شودرت ابدھیم. که خودشان مثل جنگ و دعوای ترکم . چون ایشان هم شخمن سیاستمداری بودند پیشنهاد بنده را قبول فرموده فورا ترتیب اثر دادند. در مقابله رسار در ظرف خود بنده مخصوصا به اسب سوار شدم برای تسلیم و نصایح 24 ساع ۳۶ فرشخ را ه را بیط کرده و اشخاصیکه از اول بهمرا یه بنده آمده بودند با آنکه اسب سوار قابل بودند خسته شده و طاقت نیاورده برت که در آن روز از بنده ظاهر شد مانند سپس از محل دیگر همراه یه گرفتیم این طاقت و توانای ی فقط مقاومت اسب سواری بنده بوده که از هر حیث اسب درجه اول بود بهر حال هر کجا که الزم بود رفتم رسار قلع و قمع شدند. بعد از طرف دولت و اقدامات و نصایح الزمه را کردم مخالفه ده روز طول نکشید آن ادو نفر رسهنگ برای بازرسی این پیش آمد بدشت گرگان آمدند که بیک از آنها آقای رسهنگ شاهقیل بودند و ق ه عملیات بنده را مشاهده فرمودند اظهار کردند خوب شدکه شما در این دوره وکیل نبودید زیرا که اگر [در تهران بودید کیس نبودکه این اقدام و عملیات را بنما 2] 2

Han Jüneýdiň Eýrana geçmegini we Eýran hökümətiniň bu uly söwesijiniň ilerki Türkmenleriň göreşlerine ýetirip biljek täsirinden heder etmekleri ýöne ýerden däldi. Bu wakadan ençeme ýyl soňra Tahran metbugatynda öz beýanyны tapypdyr. Bir toparmerkezineşirlerde Jüneýt hany betnyşan, döw (gul) edip görkezmäge synansyypdyrlar. Mysal üçin «handeniha خواندنه»

diýen žurnalynyň 1336-njy ýylyň 9-nji şehriwer aýy 1-2 sanynda, - June 1928- polkownik Ýekrengian (1925-nji ýylда Türkmensährany gana çäýkan ofiserlerden), Jüneýt hana töhemt baryny atýan makalasyny çap etdiripdir:

«Türkmeniň aýylganç janawary nädip bolşewikleriň penjesinden sypyp öz taýpasy bilen Eýrana sygyndy?»

Çagyrylmadyk myhmanyň demirgazyk we gündogar harby birlikleri bilen degdim-gaçdymly atyşyklary, bütin Horasany söküp, Owganystana sygynsynda başdan geçiriren wakalary.

Žurnalda Jüneýt hanyň Eýrana sygynsy, Türkmensährada ýasaýan Türkmenleriň basmaçylyk edendigi, indi bolsa olaryň hepbiginini berilendigi we... şoňa meňzeş töhemtler we şauunistik sarmamalar bu polkownşk öňe sürülyar.

Eýran hökümətiniň ýaraglary tabşyrmaly diýen talabyny Jüneýt han ret edip, atlylary bilen demirgazyk Horasany aşyp, Owganystana ugraýar. Annageldi aýyň hem-de onuň ogly çopan serdaryň atylarynyň hatarynda söweßen «Sallah» obasyndan [b] «Jeňnel Kelte» olmeziniň öň ýanynda (1986-njy ýylда) Jüneýt hanyň Türkmensährada başdan geçiriren günleri hakda şeýle gürrün beripdi[3]:

«Han Jüneýt orsden [Türkmenistandan. A.G] çykyp bitak ýaşamaga geldi. Haled_Nebiň gaýrasynدا «Üç guýy, Narly» diýa, şunda gelip oturdy. Soň Jüneýd han, ýoldaşy Şaltaý batyr bilen Gürgniň häkimi «serdar ejel» diýa, [serheň Häkimij]ň ýanyна bardy. Men-de bardym. Şunda Häkimi: «ýaraglary beriň» diýdi. Jüneýt bolsa: «biz ýaragy berip, ýaşa bilmeris, ýone ýarag elimizde galsa, biz harija bilen, ors bolsun her ýer bolsun, urşmaly bolsa-da urşarys» diýdi. Onda ok-ýarag diýseň bol, gorhanasy tükel, özünüň-de 600-700 atlysy ba. 0-da bir döwlet. Yrzanyň goşunuň olaryň üstüne aýlandy. Jüneýdiň ýoluny bogdula, gökleň ýoluny-da bogdula, kümmet tarapyny-da bogdula. Muny hiç ýaňa çykarmadyla. Sekgiz günlap gabaw boldy, Jüneýdi hiç ýere goýbermedi. Ahyrynda şanyň goşunuň gyssanyp, Jüneýdiň üstüne çykmalý boldy. T_üpeňleşmäne durdular, ertirki atyşandan tä ikinni-ne çenli, muny halas etdiler [şanyň goşunyny ýeňdiler- A. G] Han Jüneýt şoň [Eýranyň-A. G] müňe golaý leşgrini gyrdy.

Biz-da şuň içinde. Bi-de [Jüneýt han] Annageldi bilen kök-dä. Biz-de kömek berýäs-da. Şu taýda muny [şa goşunyny A.G] leýis etdiler, gyrdyla. Şanyň dargan goşunyndan ýarag aljak bolanymyzda Jüneýt diýdi: «bir oka-da el dgirmäň, ata-da el degirmäň, meň özümde ýarag-da bol, hernäme islesňiz men-de bar, şuňa el degirmäň» diýdi. Şu wakt şı Mämet ahun ertesi bardy Jüneýdiň ýanyna. Durdyglyç han-da bar, garaz kändi, ýaşuly adamla. Şuny bilmedim, nädip aldady, ýogsam Jüneýt ondan gorkýan zady ýok. Yassyn Jüneýt owgana tarap ýola düşdi. Annageldi oňa kömek etmäne 10–15 atly berdi, men-de bar, owgana ýola düşdük. 20 gün ýol ýöräp, owgana aşdyk. Biziüç aý saklady, hezzet-syýlag etdi. Yene Eýran serhedine girdik, Yndi biziň gaýgymyz ýok, biz näme ýa ölmeli, ýa öldürmeli, başga gürrüň ýok, maslahatlaşylgy-da. Şı bilen biz «Altyna»[Altyn tokmak. A.G] geldik. »

Han Jüneýdiň Eýran goşunu bilen çaknyşyklary hakynda Eýranly ofisser/serheň Ýekreňiýan şeýle ýatlamalary ýazyp galdyrypdyr:

تريماه 1307 شميسفر از نزديكان خود به طور ناگهانى خان جنيد «با چهارصد ن به طرف چات حرکتكرد تا از مرز حرکت كرده به ايران بيايد. مأموران شورویكه اغفال شده بودند نتوانستند او را تعقیبکنند فقط طیارات روس خط سري آنها را تعقیب و هنگام عبور از مرز چندین بمب به رس آنها ریخت که در اثر این بمباران یک از زنها و چند نفر دیگر از نزديكان خان کشته شدند. این روز شنبه دوم ترى [۱۳۰۷] و پنجم محرم ۱۳۴۷ [ژوئن ۱۹۲۸] بو رستیپ زاهدی فرمانده تیپ شمال مطلب را به تهران تلگراف وکس تکلیف نمود. در همیشی استکه جانریدی خان هم با جمعیت خود از خاک روسیه [ترکمنستان] به ایران تجاوز و در حدود مراتب را به تهران منعکس مراوه تپه میهمان تركمانان یم شودکه رستیپ امان هلا میرزا جهانبانى وکس تکلیف یم نماید. هنوزشاه فقید تصمیم اتخاذ نکردگه سفریشوری ضمن یادداشیت يمگوید «دوستدار حق مطالبى و تسلیم جنید مثل یک نفر جان برای خود را محفوظ میدارم. ى مقرصجانان «از تهران به لشکر ررسق و تیپ شمال دستور داده یم شود از این پناهندگان باید طبق خوى و روش رشوط بر آنکه اسلحه خود را تسلیم نموده و در مرز هم ساكن نشوند. آنها را به ین شود م پذيراي ایران ى داخل خاک ایران کوچ دهيد که بهانه اي به روتها داده نشود. از جمله همراهان خان ۱۵ پش بزرگ او بودند که همه روزه در رکاب پدر سوار شده به شکار و سوار رن یم پرداختند. خو یادداشت مؤکدى به

وزارت خارجه [ایران] یم فرستد و متذکریم شود در این ضمن سفریروس مجددا که پشت مرزهای ما یک عده از دشمنان روسیه مسلح و هر روز ما را تهدید یم کنند. طبق بند ۶ پیمان ۱۹۲۱ یا آنها را تسلیم ما کنید، یا اجازه بدھید ارتش رسخ در خاک ایران آنها را تعقیب کنند یا خودتان به خلع صالح آنها بریداریزید. چون اطالع پیدا کرده بودندکه این کارروان بدون اینکه ی اقال ارد خاک ایران شده اعلیح یرس قبضه تفنگ خود را بدھند و ت فقیدگاه، درطول مدت سلطنتش ضمن روس و انگلیس میل هم نداشت مرتب تخلفا ین به تقاضای رن مورد همسایگان، مخصوصا رن اعتنا الملیل شده، گزک به دست آنها بدھد. بعالوه طوایف ترکمن ایرانکلیه خلع صالح شده اند. وجود بری این عده مسلح فسادی برپا خواهد کرد و تحت عنوان اینکه ترکمنها ممکن است به تهیه سلحه اقدام سریع شد، اینک به کنند. بنابراین به فرمانده لشکر دستور مؤکد صادر یم شود که دوران میهمانی محض اطالع دھید که در ظرف ۴۸ ساعت یا اسلحه خود را تحويل یا به روسیه معاودت نمایند. نگفته نماند که ترکمن ها ورود خان جنید را مغتنم شمرده تحت عنوان دید و بازدید مرتب به ، او را صاحبکش و کرامات دانسته و عارف بیت و خانی دور او جمع میشدند و بر مقام و ریاست دی ین از تراکمه ایران مناسبت در همان مالقاتهای اولیه مریدان فدا معنوی برایش قائل بودند. به همینی پیدا مریدان معنوی نقش مهم را کرد که بعد همی برای نجات خان از بلیات و عبور از رستارس خراسان بازی کردند. ت زد و خورد جنیدخان و اغفال اردوی دول سومرتر ین اوایل اسفند ۱۳۰۷ مركب از سوار و پیاده و توپخانه که ازگیالن و خراسان رسنهنگ حکیم اردو داد و به طور پنهانی کمد گرفته بود، تشکیل از دیدکارون جنید به سوی ناریل داغ عزیمت یمکند. پس از استقرار واحدها و محارصه اردوگاه دشمن، سحرگاهان روز یکشنبه پنجم اسفند) رمضان ۴۷(ناگهان آتش توپخانه روی رسا پرده خان و اوبه های اردوی دشمن، درست روی چادرها منفجر میشود. پیاده نظام تو پخانه و مسلسل به جلو میرونند. گرچه هوا تاریک و ماه شب دشت و دمن را روشنکرده به پا ساخته که ماه زیر ابر یم شود ظلمت همه جا را فرامیگرید. پس از اجرای آتش آنی فقط دقایقی بود از پشت تپه ها با شمشیرهای آخته به طرف چادرها حمله میریند. هوا که روشن میشود. رسنهنگ میدان کارزار را از نظر یم گذراند و با کمال تعجب حکیم با دوربری ای هستند. عجیب آیا تمام افراد دشمن نابود شده میبینندکه سواره ها پیاده شده لگام به دست اسی افشنواری به تاخت خود را بفرماندیه رسانده و یمگوید تلفات دشمن جز چند اند؟ در این حریق اشی بز گرو گاو و پا شکسته که بر اثر بمبارانگلوله های مسلسل و پیاده نظام نابود شدن، جنبنده

ای در چادرها و رساپرده خان دیده نمیشود و این چادرها اغلب کاغذی و با چوب و علف رسپا نگاه رت نرسانده ویل داشته شده. یک زن جوان به چشم میخوردکه با خنجرکشته شده وکیس به او آسی رد پای چهارپایان نشان یم دهد که همان دیشب که اردو متوقف شده و خیل هم مراقبت بودند تا خود اردو آگاه نشود با مهارت کامل بدون رسودا به طرف کوهستان گوکالن یع یت منطقه خراسان رهسپار شده اند. رسازان پیاده ها، سواره ها را مسخره میکنند، سواره نظام توپچ هارا استهزا مینما یندکه عایل تری جنیدخان را با گلوله از بدنش جدا کردید. رسازان مسلسل رچ ها انداختید، کله زدید... تریانداری شبانه شما خوب بود از چشم شی را شمات میدهندکه واقعا به لشکر خراسان یم کند که بگرید یارو ری بیچاره رسهنگ حکیم با لب و لوجه آویزان تلگراف ا که حال نوبت شماست و جریان را به مرکزگزارش میدهد. بر اثر این پیشآمد فرمانده پادگان منفصل ویل رسهنگ، حاجیعلی خان با یک سواران زبده نفرات هنگ الیموت مأموریت پیدا میکند که جنیدخان اک مسایع نمایند. را در خاک خراسان هم تعقیب و با مأموران لشکر ررسق اشی ای اطالعات خان جنید خوبکار میکردکه همه را مات و مبهوت ساخته بود. از ساعت به قدری دایره رن او میگرید از تمام جریانات ازگردان پیاده و سواره ایکه از که رسهنگ حکیم تصمیم به رسوی ینکه ازگیالن به گنبد آمده حیث از ساعت حرکت و توقفگاههای ستونهای اعزام ررسق و توپخانه ها

یم ینکه به دیدن او رفته بودند چنان مجذوبش شده که اینک جان نشارش میکنند. آگاه بود. ترکمن ها کرد. وسایل سنگریں خود را پیشاپیش ویل شبانه دور از دید مأموران تغیریخط رجعت خود را قبل مهیاست و اردوان خان باید حرکتکند نظام فرستاده اینک همه چریی رت در بالی جنیدخان خاک ترکمن را وداع کرد و رسازان را به حال خود گذاشت و با رسرعت عجی شد از دیده هامخقی دایعی ای کوههای سونیک خان جنید برای آخرین دفعه با یکگشیت هفت نفری سوار در نیازآباد برخوردکرده و پس از یک رزم شدید که افراد را رسگرم یم کنند، تمام قاله و احشام خود را به آن طرف خاک افغانستان رسانده وی سه چهار نفر تلفات و سپس خود و چندین نفر همراها نش با جاگذاردن دو کشته و وارد ساخی ای مجروح به گشیت 28 روز عملیات خاک ایران را ترک میکند. او به قدری عجیب استوار ایران پس از افshan و درجه بودکه هنوز داستان جنید خان (غول صhra) بری داران آن زمان ورد زبان ها است. وی حبیب هلا قادری سالها دری بر اثر این عدم موفقیت عده ای از افshan تنبیه شدند. از جمله رسهنیک همان درجه متوقف ماند.

1]] Araçäkde Hanyň toparyna bolan howa hüjümindäki ýitgiler hakynda serediň «Elimäniň ýatlamalary», H.Hormaly. Gorgan. Feragy neşri. 1377. Parsça.

[2] ۳۰ آخوندگارگای 14، جلسه 127، يكشىه اردیبهش

3]] Bu gepleşik goni ses ýazgydan kagyza geçirildi.

Arne GOLI

Taryh ylymlarynyň kandidaty

Taryhy makalalar